

Резюме

Брух Х. І. Способи вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок» КК України.

Стаття присвячена дослідженню способів вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 154 «Примушування до вступу в статевий зв'язок» КК України. Зокрема, проаналізовано існуючі в науці кримінального права підходи до розуміння використаних у ч. 1 ст. 154 КК України понять «матеріальна залежність» та «службова залежність». На підставі проведеного аналізу запропоновано та обґрунтовано власне бачення змісту та обсягу зазначених понять. Виокремлено можливі форми зловживання матеріальною та службовою залежністю як способів вчинення примушування до вступу в статевий зв'язок.

Ключові слова: примушування до вступу в статевий зв'язок, способи вчинення злочину, матеріальна залежність, службова залежність.

Резюме

Брух Х. И. Способы совершения преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 154 «Принуждение к вступлению в половую связь» УК Украины.

Статья посвящена исследованию способов совершения преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 154 «Принуждение к вступлению в половую связь» УК Украины. В частности, проанализированы существующие в науке уголовного права подходы к пониманию использованных в ч. 1 ст. 154 УК Украины понятий «материальная зависимость» и «служебная зависимость». На основании проведенного анализа предложено и обосновано собственное видение содержания и объема указанных понятий. Выделены возможные формы злоупотребления материальной и служебной зависимостью как способов совершения принуждения к вступлению в половую связь.

Ключевые слова: принуждение к вступлению в половую связь, способы совершения преступления, материальная зависимость, служебная зависимость.

Summary

Brukh K. Ways of committing the crime envisaged by p. 1 of art. 154 «Sexual harassment» of CC of Ukraine.

The article is devoted to the investigation of the ways of committing the crime envisaged by p. 1 of art. 154 «Sexual harassment» of CC of Ukraine. In particular, there were analyzed the approaches to understanding of the notions «material dependence» and «subordination» that are used in p. 1 of art. 154 of CC of Ukraine, which exist in science of criminal law. On the basis of conducted analysis there was suggested and justified a personal vision of content and extent of the mentioned notions. There were selected possible forms of misuse of material dependence and subordination as the ways of committing sexual harassment.

Key words: sexual harassment, ways of committing a crime, material dependence, subordination.

УДК 343.8

С. Ф. ВЛАД

Сергій Федорович Влад, аспірант Національної академії прокуратури України, юрист 2 класу

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Боротьба зі злочинністю в діяльності правоохоронних органів нашої держави завжди була пріоритетним напрямом. Особлива увага також приділялася боротьбі зі злочинністю неповнолітніх, оскільки неповнолітні є особливою категорією громадян у суспільстві. У період докорінної перебудови всіх сфер життя нашого суспільства, побудови демократичної правової держави, загальної гуманізації виконання покарань, у тому числі щодо неповнолітніх, насамперед необхідно проаналізувати етапи становлення історії виникнення та розвитку інституту кримінальної відповідальності щодо неповнолітніх, історії розвитку інституту виконання кримінальних покарань стосовно неповнолітніх з метою можливого подальшого його реформування та гуманізації.

Питаннями виникнення та розвитку виконання покарань щодо неповнолітніх у контексті їх історичного розвитку займалися такі відомі вчені, як М. М. Гернет, Д. А. Дриль, П. І. Люблінський, Г. О. Аванесова, Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, Р. А. Базаров, Н. П. Грабовська, Д. А. Шестаков, Я. І. Гишинський та інші.

Метою статті є дослідження історії становлення інституту виконання покарань стосовно неповнолітніх з урахуванням специфіки окремих історичних етапів розвитку державності на сучасній території України.

Розглядаючи інститут виконання кримінальних покарань щодо неповнолітніх, необхідно зазначити, що перші згадки про відповідальність неповнолітніх у державі Київська Русь зустрічаються у XI–XII ст.ст. у збірці стародавнього руського права, складеній на основі звичаєвого права «Руська Правда», згідно з якою неповнолітній, скоївши вбивство, підлягав притягненню до відповідальності у вигляді штрафу. Більше згадок про виконання покарань щодо неповнолітніх того періоду немає.

У подальшому більш детально кримінально-правовий вплив щодо неповнолітніх тогочасної України, яка на той момент входила до складу Російської імперії, згадується на законодавчому рівні в нормах Соборного Укладення 1649 року. Слід зазначити, що законодавством того часу вік настання кримінальної відповідальності не був визначений, це було зроблено в доповненнях до укладення в 1669 р., в якому вказувалося на вік сім років при визначенні відповідальності за вбивство, але одночасно підкреслювалася незрілість осіб віком до 15 років¹. Також батькам дозволялось карати своїх дітей різками, а в кінці XVIII ст. їм було дозволено віддавати своїх неслухняних дітей до гамівних будинків у найм на строк до п'яти років. Таким чином, відповідно до закону виконання покарання цілком покладалося на батьків і підкріплювалося їх батьківською владою.

Подальший розвиток кримінального законодавства, враховуючи накопичений століттями досвід, пов'язаний з 1715 р., а саме: з прийняттям Військового артикулу, в якому неповнолітні виступають як спеціальний суб'єкт кримінальної відповідальності і покарання². Допускалося застосування до неповнолітніх правопорушників, поряд з покаранням, заходів примусового виховання, але законодавець не конкретизував ні віку, з якого починалася кримінальна відповідальність неповнолітніх, ні покарання, якому вони могли бути піддані з боку держави.

Слід відмітити вплив на розвиток виконання покарань щодо неповнолітніх указу Катерини II від 26 червня 1765 р. В указі зазначалося, що осіб, молодше сімнадцяти років, які скоїли тяжкі насильницькі злочини, слід доставляти до Сенату для вирішення міри їх провини, а малолітні від 10 до 15 років, які вчинили злочини, каралися різками³. Також указ передбачав, що особи, які не досягли десятирічного віку, не підлягали кримінальній відповідальності взагалі⁴. Дане положення знайшло відображення у Зводі законів Російської імперії 1832 р., який цілком прийняв систему Указу 1765 р. та визначав правила про покарання, що застосовуються до малолітніх злочинців⁵. Передбачалось, що кримінальні справи щодо малолітніх, які не досягли сімнадцятирічного віку та скоїли тяжкі злочини, представлялися Урядовому Сенату, який вирішував питання про покарання на власний розсуд. Разом із тим, за злочини менш тяжкі, відповідно до яких неповнолітні заслуговували до призначення тілесних покарань, їх за рішенням совісних судів та кримінальних палат піддавали покаранню без подання в Сенат: у віці від 10 до 15 років – різками, від 15 до 17 років – батогами, у віці до 10 років передавалися батькам, діти ж кріпосних людей – поміщику. Тобто, заходи впливу того часу швидше нагадували виховні, але вони застосовувалися тільки до осіб, які не досягли 10 років.

Наступним кроком вперед у розвитку кримінального законодавства щодо неповнолітніх того часу є Укладення про покарання кримінальні та виправні від 15 серпня 1845 р., яке передбачало мінімальний вік 10 років притягнення до кримінальної відповідальності та уповноважувало суд встановлювати, «з розумінням» або «без розуміння» діяв неповнолітній у віці від 10 до 14 років⁶. У разі, якщо було встановлено, що «без розуміння», то неповнолітні віддавалися батькам або особі, яка їх замінює, під відповідальний нагляд, для домашнього виховання. У разі, коли закон передбачав покарання не нижче тюремного утримання за скоєний злочин, то неповнолітні могли бути направлені у виховно-виправні установи для неповнолітніх. До таких же установ направлялися особи, які вчинили злочини у віці від 14 до 17 років; за деяких умов неповнолітні могли бути віддані для виправлення в монастирі⁷. Також однією з особливостей було повноваження із заміни більш суворих покарань на менш суворі для неповнолітніх, які вчинили злочини «з розумінням» у віці від 10 до 14 років. Наприклад, каторжні роботи могли бути замінені позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, утримання у спеціальних відділеннях для неповнолітніх при тюрмах та арештних будинках могли бути замінені на виправно-виховні заклади для неповнолітніх на строк від місяця до одного року, а за суспільно небезпечні діяння, що передбачають покарання у вигляді ув'язнення в гамівний або робітний будинок, неповнолітні каралися ув'язненням у монастир терміном від двох місяців до одного року⁸. Крім того, законодавець передбачив обставини, що зменшували провину неповнолітніх, оскільки суд мав право знизити покарання неповнолітньому в разі доведення, що в злочин його втягнули повнолітні особи⁸. Слід зауважити, що закони кріпосного права допускали покарання позбавленням волі неповнолітніх, які не здійснювали злочинів, а відданих до місць ув'язнення з волі поміщиків, де вони утримувалися разом із дорослими злочинцями. Багато з них, не дочекавшись звільнення, вмирили, а більшість із неповнолітніх заражалися духом розпусти від співтовариства із злочинцями⁹. Відповідно до Укладення термін перебування у виправно-виховному закладі закінчувався з досягненням неповнолітнім віку 21 років, пізніше граничний термін перебування неповнолітніх у закладах був знижений до 18 років. Адміністрація притулку або колонії могла звільняти вихованців умовно на термін до шести місяців, але при встановленні «поганої поведінки» звільнений повертався назад¹.

Істотний внесок у розвиток системи виконання покарань щодо неповнолітніх зробив закон від 5 грудня 1866 р. про виправні притулки, зі змісту якого випливало, що поміщення у виправні притулки не є покаранням та належить до заходів примусового виховання¹⁰. Необхідно сказати, що в тогочасних країнах Заходу виправно-виховні заклади існували вже досить давно. До найбільш відомих з них можна віднести землеробський притулок для покинутих, порочних та злочинних дітей Песталоцці в Аргау (Швейцарія, 1775 р.), заклад для малолітніх арештантів абата Арну у Франції (1817 р.), притулок для злочинних дітей в Північно-Американських Сполучених Штатах (1824 р.), інститут для морального виправлення дітей «Ам-Урбан» у Німеччині (1824 р.), заклад «Суворий дім» у Гамбурзі (1832 р.)¹¹.

Набагато пізніше перші заклади відкриваються і в прибалтійських губерніях, потім у Санкт-Петербурзі (1871 р.), Саратові (1873 р.), Москві (1874 р.), Казані, Києві. До 1892 р. закладів стало 20, а до 1896 р. – 26, до початку XX ст. їх було близько 50, а до 1914 р. – 59¹². Характерною рисою виправно-виховних закладів того часу було те, що всі вони своїм існуванням були зобов'язані громадській ініціативі (земствам, товариств-

вам землеробських колоній і ремісничих притулків, тюремно-благодійним комітетам, товариствам заохочення працєвжитості, духовенству й приватним особам).

У Кримінальному укладенні 1903 р. також, як і раніше, розрізнялося три вікові категорії неповнолітніх – від 10 до 14 років, від 14 до 17 років і від 17 до 21 року, та встановлювалось щодо двох перших категорій можливість заміни належного за законом покарання заходами примусового виховання або його пом'якшення¹³. Однак, як свідчить історія, кількість злочинів, вчинених неповнолітніми в той історичний період, збільшувалась значними темпами, а це, у свою чергу, супроводжувалось збільшенням установ виконання покарання. Так, станом на 1 січня 1901 р. загальна кількість засуджених до позбавлення волі у віці від 10 до 17 років становила 3543 людини, або 3 % від загальної кількості засуджених у 1900 році. З них 1414 неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, відбували покарання у притулках та колоніях, 1722 – містилися в особливих приміщеннях при тюрмах та 407 – відбували покарання разом із дорослими ув'язненими у загальних камерах губернських і повітових тюремних замків⁶. Як наслідок, у 1905 р. на території Російської Імперії функціонувало 43 притулки та 6 землеробських колоній, відкритих на пожертви приватних осіб, однак ні однієї державної установи подібного типу в цей період засновано не було. Враховуючи тенденцію до постійного зростання чисельності злочинів, вчинених неповнолітніми, такої кількості установ для їх утримання було недостатньо.

Зважаючи на це, поступово утворилася правова основа діяльності виправних закладів для неповнолітніх та відповідно до неї формувалася і розширювалася їх мережа. На початок 1917 р. в системі Головного тюремного управління функціонували 57 колоній і притулків, в яких перебували 2570 вихованців⁶. До неповнолітніх засуджених не застосовувалися такі заходи дисциплінарного впливу, як поміщення в карцер, позбавлення права на побачення з родичами та близькими.

Слід зазначити, що тільки в 1910 р. були створені дитячі суди, а у практику того часу увійшла кримінально-правова міра у вигляді «передачі під відповідальний нагляд», який здійснював піклувальник. Піклувальником при суді у справах неповнолітніх міг бути тільки досвідчений педагог. До його обов'язків входив контроль за поведінкою неповнолітнього в період випробувального терміну, призначеного судом (5–6 місяців). Також піклувальник повинен був відвідувати неповнолітнього за місцем роботи, навчання. Якщо особа не припускалася ніяких порушень вимог, то кримінальну справу щодо неї дитячий суд припиняв, віддавши неповнолітнього під відповідальний нагляд¹⁴.

Новий етап у розвитку системи покарань, пов'язаних із виправно-трудовим впливом, почався після Жовтневої революції 1917 року. Із перших днів Радянської влади законодавство, що регламентувало відповідальність неповнолітніх, було направлено на гуманізацію заходів кримінально-правового впливу. Вперше було зроблено спробу скасувати підсудність загальним судам та тюремне ув'язнення неповнолітніх. Про це свідчить Декрет РНК РРФСР від 14 січня 1918 р. «Про комісії для неповнолітніх»¹⁵, який проголосив нові принципи боротьби зі злочинністю неповнолітніх та відмінив кримінальну відповідальність осіб до 17 років, що, в свою чергу, призвело до звільнення із в'язниць та інших місць ув'язнення всіх неповнолітніх, які утримувалися в них. Водночас розпочалася реорганізація та створення нових виправних закладів для неповнолітніх правопорушників, оскільки виправні заклади царської Росії не виконували основної мети призначення покарання, тобто, не виправляли неповнолітніх злочинців, а навпаки, більш морально сували їх. Тоді майже всі справи про злочини неповнолітніх у віці до 17 років, які вчинили суспільно небезпечні діяння, підлягали розгляду в комісіях у справах неповнолітніх, які призначали їм різні покарання, як правило, не пов'язані з позбавленням волі. Особливі категорії справ, в яких неповнолітні виступали рецидивістами або вчинили тяжкі злочини, передавали до народних судів¹⁶.

Що ж стосується злочинців у віці від 17 років і більше, засуджених до позбавлення волі, то Інструкцією Народного комісаріату юстиції від 23 липня 1918 р. «Про позбавлення волі, як міри покарання, і про порядок відбування такого»¹⁵, передбачалось створення для їхнього утримання спеціальних закладів – реформаторіїв та землеробських колоній. Перший такий заклад, а саме реформаторія, було відкрито в Москві у грудні 1918 року. Там, як правило, утримувались особи, яким виповнилось 18 років. Як виняток, там також могли утримувались особи, яким виповнилось 21 рік. Однак вже до кінця 1919 р. реформаторії почали закриватися у зв'язку з тяжкою економічною ситуацією в країні та відсутністю кваліфікованих педагогів.

Слід також зазначити, що відмова від кримінального переслідування неповнолітніх у перші роки радянської влади призвела до значного зростання злочинності серед них. Тому поступово намітилася тенденція відмови від принципу відсутності кримінальної відповідальності неповнолітніх і до передачі їхніх справ у судові органи з наданням останнім права застосовувати їм міру покарання.

У подальшому декретом РНК РРФСР від 4 березня 1920 р. «Про справи неповнолітніх, обвинувачуваних у суспільно небезпечних діях» було визначено, що в разі неможливості застосування до неповнолітніх заходів медично-педагогічного впливу справи необхідно передавати до народного суду для вирішення питання про покарання, проте не вказувалася категорія справ щодо неповнолітніх, яка підлягала передачі до суду та про заходи, що могли застосовувати до неповнолітніх. Згодом ця прогалина була виправлена і вже 19 червня 1920 р. було видано «Інструкцію комісіям у справах неповнолітніх»¹⁵, в якій розкривалися питання щодо передачі народному судді справ про посягання на людське життя, заподіяння тяжких ран і каліцтв, звалтування, грабежів, розбоїв, підпалів, підробки грошових знаків і документів, хабарництва, великі розкрадання та спекуляцію.

Розглядаючи систему установ, які займалися виконанням покарань щодо неповнолітніх, слід згадати про трудові комуні Об'єднаного Державного Політичного Управління (далі – ОДПУ), що були призначені

для неповнолітніх у віці від 16 до 21 року, а саме для рецидивістів зі злочинним минулим, з багаторазовими судимостями, а також тих, хто неодноразово перебував у місцях позбавлення волі. Особливість роботи трудових комун полягала в тому, що не була пов'язана ніякими юридичними рамками вироків і постанов. Неповнолітні рецидивісти у віці від 16 до 21 року набиралися в комуні із місць позбавлення волі незалежно від строків покарання. Досить характерним було те, що прийом до комун ОДПУ відбувався на основі цілковитої добровільності. Члени комуні, які довели протягом не менше трьох років своє повне виправлення й перевиховання, могли клопотати про зняття судимості¹⁷.

Що стосується найбільш педагогічно занедбаних неповнолітніх, які засуджувалися до позбавлення волі, то їх з 1921 р. після прийняття «Положення про трудові будинки для неповнолітніх» за рішенням суду стали тримати у так званих трудових будинках. Утримання неповнолітнього у трудовому будинку тривало до спливу призначеного судовим вироком строку, а за необхідності – до виправлення, але не більше, ніж до досягнення неповнолітнім 20 років¹⁸. В основі виправлення та перевиховання неповнолітніх у трудових будинках мало бути трудове виховання. Однак, як показала практика, вони виявилися не в змозі забезпечити належне трудове виховання правопорушників.

Із 1930 р. почався процес реорганізації трудових будинків у школи фабрично-заводського учнівства (далі – ФЗУ), який завершився в березні 1931 року. Там відбувалися покарання неповнолітні віком від 15 до 18 років на підставі вироків суду і постанов комісії у справах неповнолітніх. Ці школи дуже швидко отримали загальне визнання. Так, за даними статистики у 1934 р. в РРФСР їх було 19, в УРСР – 5, в БССР – 2¹⁸.

У подальшому постановою ЦВК і РНК СРСР від 7 квітня 1935 р. «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх»¹⁵ було внесено істотні зміни до законодавства про відповідальність неповнолітніх, зокрема зниження віку кримінальної відповідальності неповнолітніх до 12 років та застосування щодо останніх за здійснення крадіжок, заподіяння насильства, тілесних ушкоджень, каліцтва, убивства або спроби вбивства заходів судово-виправного характеру у вигляді позбавлення волі. Необхідно зазначити, що в той час постановою «Про ліквідацію дитячої безпритульності й безнадглядності»¹⁵ на законодавчому рівні було визначено такі типи закладів для неповнолітніх: ізолятори, трудові колонії та приймальники-розподільники. Особливістю було те, що строк утримання неповнолітнього у трудовій колонії не завжди залежав від строку позбавлення волі, призначеного вироком. Перебування в колонії визначалося фактичним досягненням мети перевиховання та навчання його певній робочій спеціальності.

Наступним етапом розвитку інституту виконання покарань стосовно неповнолітніх на законодавчому рівні стало прийняття у 1960 р. Кримінального кодексу, що передбачав два види покарань, пов'язаних із виправно-трудовим впливом, які могли бути застосовані до неповнолітніх, а саме: позбавлення волі та виправні роботи без позбавлення волі. Особливістю було те, що особам, які не досягли на момент вчинення злочину 18-річного віку, строк позбавлення волі не міг перевищувати десяти років. Відповідно до кодексу виправні роботи призначалися на термін від двох місяців до одного року та відбувалися згідно з вироком суду, за місцем роботи засудженого, або в інших місцях, обумовлених органами, що віддали застосуванням виправних робіт, але в районі проживання засудженого.

У липні 1969 р. у зв'язку з прийняттям Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік виховно-трудові колонії увійшли в систему виправно-трудових установ. Однак практика діяльності виховних колоній за період після їхнього включення в загальну кримінально-виконавчу систему показала, що багато виховних колоній стали нагадувати установи для дорослих¹⁹.

Наступним етапом розвитку на державному рівні стало отримання у 1991 р. незалежності Україною, однак на законодавчому рівні зміни відбулися лише з прийняттям 5 квітня 2001 р. КК України, в якому вперше в історії розвитку інституту виконання покарань стосовно неповнолітніх закріплено розділ «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх»²⁰ та передбачено застосування до повнолітніх як основних покарань (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт та позбавлення волі на певний строк), так і додаткових видів покарань (штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю).

Слід зазначити, що вперше в історії розвитку кримінального законодавства в чинному КК України знайшов своє відображення та правове унормування такий вид застосування покарання щодо неповнолітніх, як громадські роботи. Крім того, зауважимо, що згідно з КК України суд при винесенні вироку стосовно неповнолітнього повинен суворо дотримуватися принципів законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання, маючи на увазі, що метою покарання є його виправлення, виховання й соціальна реабілітація, а також враховувати не лише загальні засади призначення покарання відповідно та обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання відповідно до ст.ст. 66, 67 КК України, а й більш широке коло обставин, що зазначені у ст. 103 КК України та не є вичерпними²⁰.

Що стосується кожного виду покарання, яке застосовується щодо неповнолітніх, то слід зазначити, що кодекс передбачає порядок та умови їх призначення. Так, штраф застосовується лише до тих неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, яке може бути звернене до стягнення. Також законодавець встановив максимальний розмір, який може застосовуватися в межах до 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Наступним видом покарання є громадські роботи, які можуть бути призначені неповнолітньому віком від 16 до 18 років на строк від 30 до 120 годин та полягають у виконанні ним робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Тривалість виконання даного виду покарання не може перевищувати двох годин на день.

Також до неповнолітніх віком від 16 до 18 років можуть застосовувати такий вид покарання, як виправні роботи, що відбуваються за місцем роботи, на строк від двох місяців до одного року. Особливістю є те, що виправні роботи можуть бути призначені особам, які мають як постійне, так і тимчасове місце роботи, та відрахування із заробітку неповнолітнього, який засуджений до даного виду покарання, в дохід держави суми в розмірі, визначеному за вироком суду, та в межах від 5 до 10 відсотків. Особливістю такого виду покарання, як арешт, є те, що неповнолітній засуджений, який на момент постановлення вироку досяг 16 років, утримується в умовах ізоляції, в арештних будинках строком від 15 до 45 діб. Також арешт може бути призначений 16-річній особі і за вчинене нею кримінальне правопорушення до настання 16 років на момент постановлення вироку. Настання повноліття у період відбування арешту не є підставою для зміни тривалості арешту. Неповнолітні відповідно до законів та відомчих інструкцій повинні відбувати арешт окремо від дорослих засуджених. Останнім основним та найсуворішим видом покарання, який може застосовуватись до неповнолітніх, є позбавлення волі на певний строк, що може бути призначене на строк від 6 місяців до 10 років, а за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини, – на строк до 15 років. Необхідно підкреслити, що позбавлення волі не може бути призначене неповнолітньому, який вперше вчинив злочин невеликої тяжкості. Також кримінальний кодекс передбачає більш гуманне призначення покарання неповнолітнім у виді позбавлення волі, оскільки за вчинення злочину невеликої тяжкості повторно неповнолітньому може бути призначено покарання на строк не більше одного року шести місяців, за злочин середньої тяжкості – не більше чотирьох років, за тяжкий злочин – не більше семи років, за особливо тяжкий злочин – не більше 10 років. Також при призначенні неповнолітньому міри покарання за сукупністю злочинів або вироків строк відбування покарання не має перевищувати 15 років.

Проаналізувавши вищевикладене, можна зробити висновок про те, що історія виникнення призначення покарання неповнолітнім на законодавчому рівні починається з часів Київської Русі, але більш детальна регламентація відповідальності неповнолітніх та початок розвитку організації діяльності виправно-виховних закладів на території України починається з періоду перебування України у складі царської Росії. Виконання покарання стосовно неповнолітніх базувалося на гуманній сутності та цілком залежало від громадськості, ініціативи й діяльності глибоко відданих своїй справі педагогів, що дає змогу віднести це до унікального у своєму роді явища.

За радянських часів була створена система управління освітньо-трудовими колоніями для неповнолітніх. Утворення такої системи забезпечило умови для безпосереднього контакту з неповнолітніми, їх перевиховання, підвищило відповідальність за стан справ у цих установах, допомогло зосередити увагу на найважливіших проблемах, більш правильно організувати процес виправлення й перевиховання неповнолітніх правопорушників, надати йому велику психолого-педагогічну спрямованість. Згодом було утворено цілу систему обліку індивідуальних особливостей вихованців, стимулювання у неповнолітніх прагнення до самовиховання, розвиток індивідуальних здібностей та талантів, виховання поваги до праці, що є невід'ємною складовою функціонування спеціальних навчально-виховних установ закритого типу та забезпечує ефективне застосування примусових заходів виховного впливу і в даний час. Діяльність колоній того часу ґрунтувалася на ідеї гуманного ставлення до неповнолітніх правопорушників, допустимості притягнення їх до кримінальної відповідальності, коли їх виправлення було неможливо без застосування заходів карально-виховного впливу.

З отриманням Україною незалежності відбулося оновлення національного законодавства щодо належного визначення гарантій забезпечення прав дітей, особливо у сфері кримінально-виконавчої та іншої діяльності, пов'язаної із застосуванням державного примусу щодо неповнолітніх, які потрапили в конфлікт із законом. Нині політика держави спрямована на захист найвищої соціальної цінності людини, а саме: її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності і безпеки. Зазначені положення повною мірою поширюються і на неповнолітніх, у тому числі тих, які внаслідок складних життєвих обставин вчинили протиправні діяння, а окремі з них у подальшому ізольовані від суспільства.

Багато педагогічних принципів, покладених в основу діяльності виховно-виправних закладів, навіть після сплину значного періоду часу не втратили своєї актуальності й сьогодні.

¹ Таганцев Н. С. Русское уголовное право: Лекции. Часть общая : в 2 т. / Н. С. Таганцев. – М., 1994. – Т. 2. – С. 159, 167, 168.

² Чистяков О. И. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / О. И. Чистяков. – М., 1987. – Т. 5: Законодательство периода расцвета абсолютизма. – С. 494.

³ Есипов В. В. Очерк русского уголовного права. Часть Общая. Преступление и преступники. Наказание и наказуемые / В. В. Есипов. – СПб., 1898. – С. 141.

⁴ Чистяков О. И. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / О. И. Чистяков. – М., 1984. – Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма. – С. 363.

⁵ Таганцев Н. С. Исследование об ответственности малолетних преступников по русскому праву / Н. С. Таганцев. – СПб., 1871. – С. 23.

⁶ Детков М. Г. Тюрьмы, лагеря и колонии России / М. Г. Детков. – М. : Вердикт – ИМ, 1999. – 448 с.

⁷ Чистяков О. И. История отечественного государства и права : в 2 т. / О. И. Чистяков. – М. : Юрист, 2004. – Т. 1. – С. 389.

⁸ Чистяков О. И. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / О. И. Чистяков. – М., 1988. – Т. 6: Законодательство первой половины XIX века. – С. 202.

⁹ Никитин В. Н. Тюрьма и ссылка / В. Н. Никитин. – СПб., 1880. – 665 с.

¹⁰ Дриль Д. А. Тюрьма и принудительное воспитание / Д. А. Дриль // Журнал Министерства юстиции. – 1900. – № 4. – С. 146.

- ¹¹ *Беляева Л. И.* Становление и развитие исправительных заведений для несовершеннолетних правонарушителей в России (середина XIX – начало XX вв.) / Л. И. Беляева. – М., 1995. – С. 10, 19, 50.
- ¹² *Дриль Д. А.* Учение о преступности и мерах борьбы с нею / Д. А. Дриль. – СПб., 1912. – С. 492.
- ¹³ *Дриль Д. А.* Малолетние преступники / Д. А. Дриль. – М., 1888. – С. 16.
- ¹⁴ *Беляева Л. И.* Особые суды по делам несовершеннолетних в России / Л. И. Беляева // Социалистическая законность. – 1990. – № 11. – С. 50–55.
- ¹⁵ *Голяков И. Т.* Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР (1917–1952 гг.) / И. Т. Голяков. – М., 1953. – С. 21–384.
- ¹⁶ *Люблинский И. И.* Борьба с преступностью в детском и юношеском возрасте / И. И. Люблинский. – М., 1923. – С. 31.
- ¹⁷ *Утевский Б. С.* Советская исправительно-трудовая политика : учеб. для правовых вузов и юрид. курсов / Б. С. Утевский. – М. : Сов. законодательство, 1934. – 256 с.
- ¹⁸ *Кудимов А. Ф.* Актуальные проблемы исполнения уголовных наказаний в отношении несовершеннолетних / А. Ф. Кудимов. – М. : Права человека, 2000. – С. 20–30.
- ¹⁹ Виправно-трудовий кодекс Української РСР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0002.html
- ²⁰ Кримінальний кодекс України : Закон від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

Резюме

Влад С. Ф. Історія становлення виконання кримінальних покарань щодо неповнолітніх.

Розглядаються історія становлення інституту виконання покарань, особливості призначення та виконання покарань щодо неповнолітніх з урахуванням специфіки окремих історичних етапів розвитку державності на сучасній території України. Автором визначено історичні етапи становлення інституту виконання кримінальних покарань щодо неповнолітніх: періоду існування держави Київська Русь XI–XII століть, України в складі царської Росії, Радянської України, незалежної України.

Ключові слова: неповнолітні, виконання покарання, кримінальна відповідальність, виправно-виховні заклади, примусове виховання, установа виконання покарання, Кримінальний кодекс України.

Резюме

Vlad S. F. История становления исполнения уголовных наказаний в отношении несовершеннолетних.

Рассматриваются история становления института исполнения наказаний, особенности назначения и исполнения наказаний в отношении несовершеннолетних с учетом специфики отдельных исторических этапов развития государственности на современной территории Украины. Автором определены исторические этапы становления института исполнения уголовных наказаний в отношении несовершеннолетних: периода существования государства Киевская Русь XI–XII веков, Украины в составе царской России, Советской Украины, независимой Украины.

Ключевые слова: несовершеннолетние, исполнение наказания, уголовная ответственность, исправительно-воспитательные заведения, принудительное воспитание, учреждение исполнения наказания, Уголовный кодекс Украины.

Resume

Vlad S. The history of the Execution of Minor Punishments.

We consider the history and formation of the of Institute of Corrections, which features relatively minor sentencing – specific to certain stages of the development of the state in modern Ukraine. The author defines the historical stages of the Institute of execution of punishments relatively minor: the duration of the state of Kievan Rus XI–XII centuries, Ukraine as part of Tsarist, Soviet Ukraine, independent Ukraine.

Key words: juvenile, punishment, criminal responsibility, corrective educational institutions, compulsory education, the institution of punishment, the Criminal code of Ukraine.

УДК 343.343.3

О. А. ІВАХНЕНКО

*Олександр Анатолійович Івахненко, аспірант
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

ХУЛІГАНСЬКІ ДІЯННЯ: ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ТА ОБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ

Об'єкт злочину є одним із основних елементів злочину та ознак складу злочину, бо визначення об'єкта злочину є відправною точкою для з'ясування сутності будь-якого злочинного посягання. «Саме об'єкт злочину, – зазначає В. Я. Тацій, – дозволяє визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань»¹. Зрозуміло, що вирішення питання про об'єкти конкретних злочинів базу-